

Πάτρικ Λη Φέρμορ Μάνη

Μετάφραση: Μιχάλης Μακρόπουλος

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Περιεχόμενα

Σημείωμα του μεταφραστή	7
Εισαγωγή.	11
1. Νότια της Σπάρτης	15
2. Το βδέλυγμα της ερημώσεως	30
3. Καρδαμύλη: η παλινόρθωση του Βυζαντίου.	45
4. Η πόλη του Άρη (Αρεόπολη)	67
5. Θρήνος	85
6. Στη Μέσα Μάνη.	99
7. Σκοτεινοί πύργοι	118
8. Μια φιλοπόλεμη αριστοκρατία και οι Μανιάτες της Κορσικής	130
9. Αλλαγή και παρακμή. Τα κοκόρια του Ματαπά	166
10. Η πύλη του Άδη	187
11. Κακοβούνια, Κακοβούλια και Κακκαβουλιώτες	204
12. Μια πηγή των νεράιδων	237
13. Γοργόνες και Κένταυροι	250
14. Συζήτηση στη Λάγια: η Κύπρος και η κυρία Γκλάντσοουν	291
15. Εικόνες	306
16. Μια αμφίβια μητριαρχία κι ένας μανιάτης ποιητής . .	355
17. Ανεβαίνοντας τον Λακωνικό Κόλπο: ζώα και άνεμοι . .	377

18. Σύντομες καλοκαιρινές νύχτες	400
19. Κάστρα και η θάλασσα	415
20. Το λιμάνι της Λακεδαίμονος	427

Νότια της Σπάρτης

«Να προσέχεις αν πηγαίνεις στην Αναβρυτή» είπε δυσοίωνα ο νεαρός μπαρμπέρης ανοιγοκλείνοντας το ψαλίδι του. Το βύθισε σ' άλλη μια χούφτα μαλλιά κολλημένα από τη σκόνη. Με έναν κριτσανιστό ήχο ακρωτηριασμού, άλλη μια τούφα προστέθηκε στον κύκλο από άχρωμα ξακρίδια κάτω στο πάτωμα. Το καθρεφτισμένο κεφάλι, βγαίνοντας μέσ' από ένα σάβανο στον καθρέφτη αντίκρυ, έμοιαζε να συρρικνώνεται αισθητά. Έδειχνε ήδη κιλά ολόκληρα πιο αλαφρύ. «Είναι παράξενη φάρα».

«Γιατί πρέπει να προσέχω;» Η φύση της απειλής έμοιαζε διφορούμενη. Τα καθρεφτισμένα σπαρτιάτικα πρόσωπα στο πίσω μέρος του μαγαζιού χωρίστηκαν από χαρούμενα χαμόγελα προσμονής.

«Γιατί;» Ο χωροφύλακας έσκυψε μπρος. «Θα σου πάρουν ως και τα σώβρακα!»

Ένας γέρος Αρκάδας με φουστανέλα το πήγε ακόμα παραπέρα. «Θα σε γδάρουν ζωντανό, παιδί μου» είπε. Ένα παιδί, που χαμογελούσε πλάι στον μπαρμπέρη, είπε: «Θα σε φάνει!».

Ο τόνος τους όμως ήταν τέτοιος, που δεν μπορούσα να πάρω πολύ στα σοβαρά τις προειδοποιήσεις τους. Ρώτησα γιατί θα έπρεπε κανείς να τους φοβάται τόσο πολύ.

«Επειδή είναι Οβριοί» είπε ο χωροφύλακας.

«Έτσι λένε» πρόσθεσε ένας απ' τους Σπαρτιάτες.

«Φυσικά είναι Οβριοί» του φώναξε με θυμό ο Αρκάδας. «Όλοι οι χωριάτες στην Αναβρυτή και την Τρύπη είναι Οβριοί. Από πάντα ήταν». Τώρα οι καθρεφτισμένοι άντρες είχαν σκάσει στα γέλια, στην ιδέα αυτών των δύο σημιτικών χωριών πάνω στον Ταύγετο.

Ήταν εκπληκτική πληροφορία. Δεν είχα ακούσει ποτέ για Εβραίους στην Πελοπόννησο. Οι μόνοι Εβραίοι στην Ελλάδα, απ' όσο ήξερα, ήταν οι Σεφαραδίτες στον βορρά –στη Θεσσαλονίκη, σε μερικές πόλεις της ηπειρωτικής χώρας, όπως τα Γιάννενα, η Νάουσα, η Πρέβεζα και η Άρτα, και σε μερικά νησιά–, που μιλούσαν ισπανικά του δέκατου πέμπτου αιώνα και ισπανοεβραϊκά, τα Λαντίνο. Η ιστορία τους είναι πολύ γνωστή. Διώχθηκαν από την Ισπανία το 1492 από τον Φερδινάνδο και την Ισαβέλλα, και ο σουλτάνος τούς πρόσφερε φιλοξενία στις περιοχές της Κωνσταντινούπολης και της Θεσσαλονίκης, όπως τους είχαν επιτρέψει οι Μεδικοί να ριζώσουν και να πληθύνουν στο Γκροσέτο και το Λιβόρνο. Δεν υπάρχει αντισημιτικό αίσθημα στους Έλληνες: στους έλληνες επιχειρηματίες αρέσει να πιστεύουν ότι μπορούν να ξεπεράσουν σε πονηριά οποιονδήποτε Εβραίο, καθώς κι Αρμένι· και στο θέατρο σκιών του Καραγκιόζη οι εβραϊκές φιγούρες είναι φιλικά γελοίες μορφές με καφτάνι, μυτερό γένι κι ονόματα όπως Ιακώβ και Μωυσής, που μινυρίζουν με ταξύ τους χιουμοριστικά σε σπασμένα ελληνικά με ένρινη προφορά. Ο αριθμός τους ελαττώθηκε αμείλικτα με τη γερμανική Κατοχή.

Ρώτησα αν οι χωριάτες της Αναβρυτής μιλούσαν ισπανικά. Το καθρέφτισμα ενός παπά έσκυψε μπρος πλαταγίζοντας τη γλώσσα αρνητικά: ήταν ο πιο μαλλιαρός άνθρωπος που 'χω δει. (Τι δουλειά έχει εδώ; αναρωτήθηκα. Οι ορθόδοξοι κληρικοί απαγορεύεται να ξυρίζονται και να κουρεύονται.) Δύο σκοτεινά μά-

τια έμοιαζε να κοιτάζουν στον καθρέφτη μέσ' από μια τρύπα σε μια μαύρη θημωνιά.

«Όχι» είπε, «μιλάνε ελληνικά σαν όλους μας. Όταν ο όσιος Νίκων ο Μετανοείτε, ο απόστολος των Λακώνων, προσηλύτισε τους προγόνους μας στον Χριστιανισμό, αυτοί οι άνθρωποι ζούσαν στον κάμπο. Κατέφυγαν στα κατσάβραχα κι από τότε ζουν εκεί. Εκκλησιάζονται και μεταλαβαίνουν. Είναι καλοί άνθρωποι, αλλά είναι Οβριοί».

«Φυσικά είναι» ξανάπε ο γέρος Αρκάδας. Ξυρισμένος και κουρεμένος τώρα, και καθαρισμένος με τη βούρτσα από τα ξακρίδια, έκανα να φύγω. Ο γέρος έσκυψε από το παράθυρο στη σπαρτιάτικη κάψα και, κουνώντας τη μαγκούρα του, φώναξε ξανά την προειδοποίησή του, ότι θα μας έγδερναν ζωντανούς, μέσ' από τα ούλα του που μόρφαζαν, με το μοναδικό τους γκρίζο σκυλόδογτο.

Αυτός που μας οδήγησε στα ψηφιδωτά –τη μόνη αρχαιότητα, και μάλιστα ελληνορωμαϊκή, που επιβίωνε στη σύγχρονη Σπάρτη– είχε την ίδια ιστορία να πει. Ήταν παράξενη φάρα, και Εβραίοι... Κατεβήκαμε μερικά σκαλιά στο κατόπι του, κάτω από μια αυτοσχέδια οροφή. Κλίνοντας τον καρπό, άδειασε μια κανάτα πάνω σε μια γκρίζα θολούρα στο σκονισμένο δάπεδο. Το νερό έπεσε φτιάχνοντας ένα μεγάλο μαύρο αστέρι και, καθώς απλωνόταν στις παρυφές, φηγούρες εμφανίστηκαν, χρώματα ζωντάνεψαν και υπέροχες σκηνές πρόβαλαν. Ο Ορφέας με φρυγικό σκούφο έπαιξε τη λύρα του καταμεσής σ' ένα μαγεμένο ζωικό ακροατήριο από κουνέλια, λιοντάρια, λεοπαρδάλεις, ελάφια, φίδια και χελώνες. Έπειτα, θηλυπρεπής και απαλός σαν τον Αντίνοο, ο Αχιλλέας αναδύθηκε ανάμεσα στις γυναίκες της

Σκύρου. Στον επόμενο χώρο, άλλο ένα κατάβρεγμα φανέρωσε κι άλλες μαγικές εικόνες: την Ευρώπη –πανέμορφη, καμωμένη θαρρείς απ’ τον Κανόβα, με ώμους σαν του μπουκαλιού της σαμπάνιας και με δαχτυλιδένια μέση, με βαριά μεριά, καλλίπτυγη και μακροπόδαρη– να κάθεται μονόπαντα στη ράχη ενός όμορφου ταύρου, που με το στέρνο του έσκιζε τον αφρό πηγαίνοντας στην Κρήτη.

«Πόσο ευχαριστημένος είναι ο Δίας, να την έχει στη ράχη του» παρατήρησε ο άντρας. «Δείτε πώς χαμογελά».

Όταν φύγαμε, το νερό στέγνωνε στα πρώτα ψηφιδωτά, και τα λουλούδια, οι φιγούρες και τα ζώα ήταν σχεδόν αόρατα ξανά. Την εποχή του Πausανία, το πλέον πολύτιμο έκθεμα της πόλης ήταν ένα θραύσμα από το κέλυφος του ενός από τα δύο αυγά της Λήδας, του δυσοίωνου δίκροκου αυγού απ’ όπου εκκολάφθηκε η Ελένη. (Το άλλο έκλεινε μέσα την Κλυταιμνήστρα, με την καθεμία να μοιράζεται το ίδιο κέλυφος με έναν απ’ τους Διόσκουρους.)

Η κάψα που σφυροκοπούσε όλη μέρα τον κεντρικό δρόμο της Σπάρτης είχε λιγοστεύσει. Ο λακωνικός κάμπος δρόσιζε. Λίγα χιλιόμετρα παραπίσω από τις στέγες και τα αναδευμένα δέντρα, ο Ταΰγετος υψωνόταν στον ουρανό σαν τείχος που ’δειχνε απόκρημνο, και η αναρρίχησή του ακατόρθωτη, σαν των Ιμαλαΐων. Ψηλά στην πλαγιά τούτου του μεγάλου εμποδίου ένας δρόμος σκαρφάλωνε κόβοντάς τη σε εκτάσεις με ενάμισι χιλιόμετρο μήκος και σε απότομες γωνίες, σαν σπαστό μέτρο· ψηλά κι ακόμα ψηλότερα, ώπου χανόταν ανάμεσα σε κορυφές που οι πιο ωχροί τους βράχοι έδιναν τη μισοπειστική ψευδαίσθηση αιώνιου χιονιού. Αυτός ήταν ο δρόμος για την Αναβρυτή, η προσπέλασή μας κατά την ιδιωτική μας εισβολή στη Μάνη. Κάποιος που γνώρισε με τυχαία στον Μυστρά, κι αποδείχτηκε ότι ήταν ο διευθυντής

της τράπεζας στη χαύνη Σπάρτη, περίμενε με το τζιπ του όπως είχε υποσχεθεί, και, καθώς στρίβαμε και ξαναστρίβαμε μέσ' από το δροσερό δάσος ως εκεί που άρχιζε το μεγάλο ανηφορικό ζιγκ ζαγκ, επανέλαβα τις ερωτήσεις μου σχετικά με τους κατοίκους της Αναβρυτής. «Ναι» είπε κορνάροντας για να περάσει μέσ' από ένα κουδουνιστό κοπάδι γίδια, με ένα μπερδεμένο δασάκι από στριφογυριστά κέρατα να μας περιβάλλει για μια στιγμή· «όλοι λένε ότι είναι Εβραίοι, αλλά κανείς δεν ξέρει γιατί, ή από πού κρατάει η σκούφια τους. Μάλλον είναι ανοησίες».

Ήταν πολύ περίεργο. Ίσως είχε δίκιο. Και εντούτοις ο ελληνικός κόσμος, με όλες του τις αφομοιώσεις, τις διασπορές και τις οδύσσειες περιπλοκές, είναι ένα αστέρευτο κουτί της Πανδώρας από ιδιορρυθμίες και εξαιρέσεις σε κάθε πιθανό κανόνα. Συλλογίστηκα το πλήθος των παράξενων κοινοτήτων: τους διασκορπισμένους μπεκτασήδες και τους Ρουφογιάννηδες, τους μεβλεβήδες δερβίσηδες του Πύργου των Ανέμων, τους Λιάπηδες του Σουλίου, τους Πομάκους της Ροδόπης, τους Κιζιλμπάσηδες κοντά στον Κέχρο, τους αναστενάρηδες της Μαυρολεύκης, τους Λαζούς από τις ακτές του Πόντου, τους λινοβάμβακους –κρυπτοχριστιανούς μουσουλμάνους της Κύπρου–, τους ντονμέδες –κρυφο-εβραίους μουσουλμάνους της Θεσσαλονίκης και της Σμύρνης–, τους ολαβόφωνους της βόρειας Μακεδονίας, τους Κουτσόβλαχους της Σαμαρίνας και του Μετσόβου, τους Τσάμηδες της Θεσπρωτίας, τους σκορπισμένους Σουλιώτες της Ρούμελης και των Επτανήσων, τους Αλβανούς της Αργολίδας και της Αττικής, τους διακονιάρηδες Κραβαρίτες της Αιτωλίας, τους περιπλανώμενους κομπογιαννίτες της Ευρυτανίας, τους φαλλοφόρους μπουρανίτες του Τυρνάβου, τους Καραμανλήδες της Καππαδοκίας, τους Τσάκωνες του Αργολικού Κόλπου, τους Αγιάωτες της Λέσβου, τους καθολικούς Φραγκολεβαντίνους των

Κυκλάδων, τους τουρκόφωνους χριστιανούς της Καραμανίας, τους βαφείς της Όσας, τους μάγκες του Πειραιά, τους ενετούς ευγενείς του Ιονίου, τους παλαιοημερολογίτες της Κερατέας, τους Μάρτυρες του Ιεχωβά στη Θάσο, τους νομάδες Σαρακατσάνους του βορρά, τους Τούρκους της Θράκης, τους θεσσαλονικιούς Σεφαραδίτες, τους σφουγγαράδες της Καλύμνου και των υφάλων της Καραϊβικής, τους Μανιάτες της Κορσικής, της Τοσκάνης, της Αλγερίας και της Φλόριντα, τους φθίνοντες ελληνόφωνους της Καλαβρίας και του Οτράντο, τους ελληνόγλωσσους Τούρκους κοντά στην Τραπεζούντα, στις όχθες του Όφεως, τους πανταχού παρόντες Τσιγγάνους, τους Χειμαρριώτες των Ακροκεραυνίων, τους λιγοστούς Γκαγκαούζους της ανατολικής Θράκης, τους Μαρδαίτες του Λιβάνου, τους μισο-φράγκους Γασμούλους του Μοριά, τις μικρές διασπορές των Αρμένιων, τους Βαυαρούς του Ηρακλείου στην Αττική, τους Κύπριους του Ίσλινγκτον και του Σόχο, τους Σαχίμπ και τους μικρεμπόρους Boxwallahs της Λευκωσίας, τους μετανάστες που ζουν με εγγλέζικα εμβάσματα στην Κερύνεια, τους βασιλειανούς μοναχούς, ιδιόρρυθμους καθώς και κοινόβιους, τους αναχωρητές του Άθω, τους Χιώτες του Μπεϊσγούτερ και του Guards' Club, τους εμπόρους της Μασσαλίας, τους βαμβακεμπόρους της Αλεξάνδρειας, τους πλοιοκτήτες του Παναμά, τους μπακάληδες του Μπρούκλιν, τους Αμαριώτες του Λοουρένσο Μάρκες, τους αλβανόφωνους Αττικείς της Σφαξ, τους κρήτες φελάχους του Λούξορ, τους ελασίτες πίσω από το Σιδηρούν Παραπέτασμα, τους χρηματομεσίτες στην Τερνέστη, τους κριμαιοταρταρόφωνους Λαζούς της Μαριούπολης, τους Πόντιους της Αζοφικής Θάλασσας, του Καυκάσου και του Ντον, τους τουρκόφωνους και τους αρμενόφωνους Λαζούς της νότιας Ρωσίας, τους Έλληνες στο δέλτα του Δούναβη, την Οδησό και το Ταγκανρόγκ, τους ραντιέρηδες

αιώνιους παραθεριστές στις λίμνες της Ελβετίας, τους αγγειοπλάστες της Σίφνου και της Μεσσηνίας, τους φαφλατάδες και τα φαντάσματα της Μυκόνου, τους Καραγκούνηδες της θεσσαλικής πεδιάδας, τους Νυκλιάνους και τους αχαμνόμερους της Μάνης, τους μικρούς λούστρους της Μεγαλόπολης, τους Φράγκους του Μοριά, τους Βυζαντινούς του Μυστρά, τους Βενετσιάνους, τους Γενοβέζους και τους Πιζάνους του αρχιπελάγους, τα αγόρια που άρπαξαν για γενίτσαρους και τα κορίτσια για τα χαρέμια, τις καταλανικές συμμορίες, τους ξυλουργούς που μιλάνε κουδαρίτικα στα Ζαγοροχώρια, εκείνους που μιλούν τα λουμπινίστικα των μπορντέλων, τους Αγγλοσάξονες της Βαραγγείου Φρουράς, τους παλαιάς κοπής Εγγλέζους της Αγγλικής Εταιρείας της Ανατολής, τους κλέφτες και τους αρματολούς, τους Κρουμίδες της Κολχίδας, τους Κονιάρηδες της Δοξάδας, τους κοντραμπατζήδες στο Αϊβαλί, τους κουρλούς της Κεφαλονιάς, τους ναυάρχους της Ύδρας, τους Φαναριώτες της Υψηλής Πύλης, τους πρίγκιπες και τους βογιάρους της Μολδοβλαχίας, τους αδελφούς Ράλλη της Ινδίας, τους Γουίταλ της Κωνσταντινούπολης, τους λεπρούς της Σπιναλόγκας, τους πολιτικούς κρατούμενους της Μακρονήσου, τους παλιννοστούντες Ελληνοαμερικανούς, τους δυο γιαπωνέζους πρώην κατάδικους στην Κρήτη, που 'ψηναν γουρούνια, τον μοναχικό νέγρο στα Χανιά κι έναν περιπλανώμενο Άραβα που είδα χρόνια πριν στον Δομοκό, τον κινέζο πλανόδιο τείοπώλη στο Κολωνάκι, που σκοτώθηκε στον πόλεμο από μια βόμβα – αν υπάρχουν όλοι αυτοί και πόσοι άλλοι, γιατί όχι και οι κρυφο-Εβραίοι του Ταΰγετου;

Ανηφορίζαμε με ιλιγγιώδη ταχύτητα. Καθώς παίρναμε κάθε μακριά στροφή, από κάτω ξεδιπλωνόταν κι από μια νέα έκταση της Λακωνίας. Αυτοί οι πρόποδες ήταν ήδη στη σκιά, όμως οι αντικρινές πλαγιές του Πάρνωνα φαίνονταν άυλες στο απαλό

φως. Οι βραδινές ηλιαχτίδες έπεφταν λοξές μέσ' από τις βουνίσσιες σχισμές, γεμίζοντας με πράσινες και χρυσαφίες, απαλές σκιάσεις την κυματιστή κοίλη Λακεδαίμονα. Οι νωχελικοί μαϊανδροι του Ευρώτα είχαν συρρικνωθεί τώρα σε μια κλωστή, που το διάβα της σηματοδευόταν από πικροδάφνες με τούφες δροσερά, πράσινα, μυτερά φύλλα, κι όμορφα λουλούδια σαν από ρόδινο και λευκό χαρτί, πάνω από μια ανάμνηση νερού, όλη κι όλη: μια ανάμνηση που το λαμπύρισμά της, τους ερχόμενους άνυδρους μήνες, θα 'κανε τα φωτεινά τους πέταλα να μη μαραζώσουν. Λεύκες, ιτιές, κερκίδες και πλατάνια τρεμούλιαζαν στις όχθες, και ελαιώνες πιτσιλίζαν ασημοπράσινοι τις ήπιες πλαγιές, με τον κορμό κάθε δέντρου να ρίχνει μια μακρύτερη σκιά τώρα. Σε πολλά μέρη το γερό ηλιόφως έπεφτε στους δίσκους αλωνιών, που ο καθένας ήταν τόσο επίπεδος και τέλεια κυκλικός όσο η βάση ενός κυλινδρικού ναού κι έλαμπε σαν κέρμα τώρα. Ανηφορίσαμε μέχρι μια ζώνη όπου αϊτοί, σε ζευγάρια, έκαναν αρχοντικοί και αδιάφοροι κύκλους κι ανεμοπορούσαν σ' απόσταση ο ένας από τον άλλο, στην τελευταία πτήση της ημέρας. Γωνιώδεις σκιές προχωρούσαν στην πεδιάδα από κάτω, σβήνοντας μία μία τις αναλαμπές από τ' αλώνια.

Τίποτα στη χάρη και τη μαγεία όλων ετούτων δεν θυμίζει την αφιλόμουση και αφιλομαθή Σπάρτη. Ο χρόνος έχει σβήσει κάθε ίχνος από τις μισητές συνήθειες τούτου του Πότονταμ της Πελοποννήσου, κι ένα μήνυμα από πολύ παλιά, καθαρό χάρη στην άφθαρτη αλήθεια των θρύλων, φτάνει στον θεατή καθώς κοιτάζει χαμηλά: ένας υπαινιγμός τόσο θαυματουργικός και παρηγορητικός, όσο αν απίθωνε το χέρι της στο μέτωπό του η αργεία Ελένη. Θυμάται πως εδώ έστεκε το παλάτι του Μενέλαου, οι πύλες όπου ο Τηλέμαχος κι ο Πεισίστρατος σταμάτησαν το άρμα τους για να μάθουν νέα για τον Οδυσσέα, έμειναν ως φιλοξε-

νούμενοι του κοκκινομάλλη βασιλιά και της αγέραστης βασιλίσσας του, και νυσταγμένοι από το νηπενθές αποκοιμήθηκαν. Μερικά χιλιόμετρα βορειοδυτικά βρίσκεται το φαράγγι που τους οδήγησε πίσω στην Πύλο. Έφτασαν στην Καλαμάτα* με το ηλιοβασίλεμα, ενώ την επομένη οι ρόδες τους πήγαιναν πιο αργά στην άμμο.

Ο διευθυντής της τράπεζας ανέβαινε με το τζιπ του τις ολοένα πιο απόκρημνες πλαγιές. Είχε γίνει αγώνας δρόμου με τον ήλιο τώρα. Η σκιά σκαρφάλωνε στις πλαγιές του Ταΰγετου ασταμάτητα σαν την παλίρροια, πού και πού σκεπάζοντάς μας ώσπου μια απότομη στροφή, που το τζιπ την έπαιρνε με ορμή, μας ύψωνε ανάλαφρα γι' άλλη μια φορά σε ένα στερνό πολύτιμο φως. Ευθύς αμέσως, όμως, σε μια τελευταία κοφτή στροφή, βυθιστήκαμε για τα καλά. Ο δρόμος έστριψε προς τα μέσα σε μια ψηλή πράσινη κοιλάδα με δέντρα και κοπάδια, που το σύθαμπο τη γέμιζε γοργά. Καθώς σκοτείνιαζε, αυτή η ψηλή κοιλάδα έγινε ακόμα πιο σιωπηλή και μυστηριώδης· ο δρόμος στένεψε σε φιδωτό μονοπάτι, και τελικά τα φώτα της Αναβρυτής άρχισαν να λαμπυρίζουν στο σκοτάδι. Τέτοια είναι η δύναμη της υποβολής, που ο πρώτος τσομπάνης, στους προβολείς του τζιπ, έμοιαζε με Γιεμενίτη μ' ανοιχτόχρωμο δέρμα. Περιμέναμε από στιγμή σε στιγμή να μας περικυκλώσουν Σάιλοκ και Φάγκιν και Σβενγκάλι, σαν εκείνους τους υπέροχους ντόπιους με τα καφτάνια, τα δάση από κόκκινες και μαύρες γενειάδες, τα κερένια πρόσωπα, τις στριφογυριστές φαβορίτες και τα μαύρα καστόρινα καπέλα (κάπου κάπου ενός ραβίνου, με την ουρά μιας αλεπούς τυλιγμένη γύρω από τον τεπέ), που περιβάλλουν τον νιόφερτο σε πολλά από τα χωριά της Άνω Μολδαβίας ή της Μπουκοβίνα.

* Οι αρχαίες Φαραί.

Ήταν απογοήτευση όταν, φτάνοντας στο κέντρο της Αναβρυτής, βρεθήκαμε καταμεσής σε μια συνηθισμένη συνάθροιση από λάκωνες χωρικούς. Εδώ κι εκεί, η θέλησή μου να πιστέψω χάριζε μια ψευδαίσθηση εβραϊκών χαρακτηριστικών αλλά, όταν το ξένο πρόσωπο ζύγωνε στα φώτα ενός καφενείου, η ψευδαίσθηση έσβηνε. Ο διευθυντής της τράπεζας συνέχισε να οδηγεί μες στη νύχτα κι αργότερα, πίνοντας κρασί και τρώγοντας πατάτες με αυγά, συζητήσαμε τρόπους για να διασχίσουμε τον Ταϋγκετο ως τη Μάνη. «Στη Μάνη!» αναφωνούσαν οι πάντες. Γιατί θέλαμε να πάμε εκεί; Ήταν τρομερή φάρα: άγριοι, δόλιοι άνθρωποι –*μαχαιροβγάλτες!*–,* και σε πυροβολούσαν από πίσω από βράχους. Η ανησυχία ήταν γενική. Μόνο ένας άνθρωπος τους υπερασπίστηκε – ήταν καλοί άνθρωποι, είπε· πράοι σαν αρνιά απέναντι στον ξένο.

Ξεδιπλώσαμε χάρτες κι ανεβάσαμε το φιτίλι της λάμπας. Οι περισσότεροι της συντροφιάς πρότειναν να πάμε δυτικά μέσ' από τα χωριά Περγαντέικα και Γιάννιτσα, ως τον κάμπο της Καλαμάτας, κι έπειτα να στρίψουμε νότια κατά μήκος της δυτικής ακτής της Μάνης. Στο τέλος, ωστόσο, πεισμένοι από έναν μεσήλικα με σοβαρή όψη, τον Γιώργο, καταλήξαμε σε μια διαδρομή νοτιοδυτικά στην καρδιά της χερσονήσου. Αν και μονάχα μια αχνότατη γραμμή διέσχιζε τις ισοϋψείς καμπύλες του χάρτη και τις βαθύτερες ιώδεις και πράσινες κηλίδες κατά μήκος του υδροκρίτη του Ταϋγκετου, έδειχνε βραχύτερη. Καθώς ήταν αδιάβατη για τα μουλάρια, παρατήσαμε τα παζαρέματα για ένα ζώο κι ο Γιώργος συμφώνησε να ζαλωθεί τα περισσότερα από τα

* Ελληνικά (με αγγλικούς χαρακτήρες) στο κείμενο, όπως και σε διάσπαρτες λέξεις ή φράσεις με πλαγιογραφία σε όλο το βιβλίο. Προκειμένου να μην κουράσω με τη διαρκή επανάληψη της σχετικής σημείωσης, θεωρώ ότι ο αναγνώστης θα καταλάβει εύκολα ποιες από τις λέξεις και φράσεις σε πλαγιογραφία αντιστοιχούν σε ελληνικά στο πρωτότυπο. (Σ.τ.Μ.)

ακατάστατα εφόδιά μας και να μας οδηγήσει ως την πόλη του Κάμπου. Οι χάρτες μετατρέπουν τον οποιονδήποτε σε στρατόρχη, και σύντομα δείκτες σπρώχνονταν πάνω στο χαρτί με το ζωγραφιστό τοπίο, ενώ μια ντουζίνα στόματα προσπαθούσαν να αρθρώσουν τα τοπωνύμια από τους τυπωμένους λατινικούς χαρακτήρες, μετατρέποντας (όπως ήταν φυσικό) τα εξ σε χι, τα πι σε ρο, τα μπι σε βήτα, τα έιτς σε ήτα, και αυτοσχεδιάζοντας με ζωηράδα ήχους για τα γράμματα που δεν είχαν παρόμοια σύμβολα στο ελληνικό αλφάβητο· με παράξενα αποτελέσματα. Οι πάντες έπρεπε να βάλουν το δάχτυλό τους πάνω στον μικρό σωρό από κουκκίδες που έδειχνε την Αναβρυτή. «Να το!» έλεγαν πλαταγίζοντας τη γλώσσα. «Να το! Για φαντάσου, να ξέρουν πού 'ναι το χωριό μας, τόσο μακριά από το Λονδίνο!» Στο φως της λάμπας, τα μάτια τους άνοιγαν διάπλατα από την ευχαρίστηση.

Το χωριό ζούσε, και μάλιστα πλουσιοπάροχα, απ' την κατεργασία των δερμάτων –που έφταναν από την πεδιάδα με μουλάρια και κάρα– με φλούδες από τα δέντρα στην κοιλάδα. Τα έκοβαν κι έραβαν τα κομμάτια σε μπότες και παπούτσια. Ύφαιναν επίσης κουβέρτες, καθώς κι εκείνες τις χοντρές σχοινένιες ψάθες που χρησιμοποιούνται στις πρέσες λαδιού κατά το μάζεμα της ελιάς. Μικρά караβάνια από μουλάρια φορτωμένα με τα εμπορεύματά τους έφευγαν συνεχώς, και πουλούσαν τηνπραμάτεια τους από σπίτι σε σπίτι στα ορεινά χωριά και τα παζάρια της Λακωνίας, της Μεσσηνίας και της Αρκαδίας. Αυτές οι παραγωγικές και εμπορικές δραστηριότητες είναι ασυνήθιστες σε μια μικρή ορεινή κοινότητα και, καθώς αδειάζαμε τη μια μετά την άλλη τις κανάτες το κρασί, αποτόλμησα τελικά να κάνω την ερώτηση που είχα στην άκρη της γλώσσας όλο το βράδυ: τι ήταν όλα εκείνα για την εβραϊκή προέλευση του χωριού τους και της Τρύπης; Λύθηκαν στα γέλια.

«Είναι ανοησίες όλα» είπε ένας. «Αυτοί οι αχαϊρευτοι οι καμπίσιοι ζηλεύουν γιατί 'μαστε πιο έξυπνοι και δουλευταράδες και, πάνω απ' όλα», έσκυψε μπρος χαμογελώντας με νόημα, «καλύτεροι στο παζάρι».

«Σωστά» συμφώνησε ένας άλλος. «Οι Αναβρυτινοί είμαστε ξεφτέρια. Καλιγώνουμε τον ψύλλο». Έκλεισε το ένα μάτι και, με μια επιδέξια χειρονομία με τα ροζιασμένα του χέρια, έδειξε τούτη τη λεπτή τέχνη του σιδερά, με τα δάχτυλα του ξερβού του χεριού σαν να πιάνουν το πίσω πόδι ενός ψύλλου και μ' εκείνα του δεξιού να καρφώνουν μ' ένα τοσοδούλικο σφυράκι.

«Μπορούμε να πετάξουμε» είπε ένας άλλος.

«Να σου πουλήσουμε αέρα κοπανιστό» πρόσθεσε ένας τέταρτος.

«Κοιμόμαστε με το 'να μάτι ανοιχτό» εξήγησε ένας πέμπτος.

«Οι καμπίσιοι μάς ζηλεύουν γιατί παίρνουμε πιο γρήγορα τροφές» συνέχισε ο πέμπτος. «Έρχονται για μαλλί και φεύγουν κουρεμένοι!» Το κέφι ήταν γενικό, και ήρθε κι άλλο κρασί.

«Είμαστε χριστιανοί σαν αυτούς, από πάντα ήμασταν».

«Ναι, αλλά από τότε υπάρχει αυτό το αστείο για την εβραϊκή καταγωγή;»

«Από πάντα» ήταν η περήφανη απάντηση. «Στον αιώνα τον άπαντα...»

Ένας γέρος χωρικός, ο Δημήτρης, που μας είχε πάρει υπό τη σκέπη του για κείνη τη βραδιά, μας οδήγησε στο σπίτι του. Μπαλκόνια σχεδόν τόσο φαρδιά όσο τα ίδια τα σπίτια, όπου ανέβαινες απέξω από σκεπαστές διαγώνιες σκάλες πάνω σε ξύλινους στύλους, εξείχαν πάνω απ' τα δρομάκια. Σε ένα, η σύζυγος του Δημήτρη έστρωσε κόκκινες κουβέρτες και παπλώματα, για να μας προστατεύουν απ' τον βουνίσιο αέρα. Ο Δημήτρης, καπνίζοντας ένα τελευταίο τσιγάρο γερός στην άκρη του μπαλκονιού, είπε ότι πίστευε πως ίσως υπήρχε κάποια αλήθεια στην

ιστορία για τους Εβραίους και τη φυγή από τον όσιο Νίκωνα. «Ποιος μπορεί να ξέρει όμως; Πάει τόσος καιρός... χρόνια και χρόνια... πάνω από εκατό μπορεί...»

Είχε νέα σελήνη. Ποιοι ήταν λοιπόν οι Αναβρυτινοί; Πιθανώς συνηθισμένοι Έλληνες, όπως οι υπόλοιποι στη Λακωνία. Εντέλει, οι Κραβαρίτες είχαν πει ότι οι μουριές στην Περίστα είχαν φυτευτεί εκεί αιώνες πριν από Εβραίους, και οι Τσάκωνες του Άγιου Αντρέα είχαν αποκαλέσει τους κατοίκους στο γειτονικό Κορακοβούνι «Εβραίους» –απλώς εννοώντας, ίσως, «ξένους» ή ανθρώπους που δεν ήξεραν την τσακωνική διάλεκτο–, και οι Χιώτες έχουν το παρατσούκλι «Εβραίοι», λόγω του εμπορικού τους δαιμονίου... Όμως ήταν και οι δραστηριότητες των Αναβρυτινών... ένας γρίφος. Μετά τη σλαβική εισβολή στην Πελοπόννησο, τα συγκεκριμένα βουνά ήταν το λημέρι μιας άγριας βουλγαρικής φυλής, των Μελιγγών. Ήταν πιθανόν κάποιοι απ' αυτούς, παραμένοντας αναφομοίωτοι περισσότερο απ' όσο οι υπόλοιποι, και ειδωολάτρες ακόμη, να ονομάστηκαν «Εβραίοι» και η ονομασία να έμεινε και μετά τον προσηλυτισμό και την αφομοίωσή τους; Δεν υπάρχουν καταγραφές κι είναι αδύνατον να το ανακαλύψει κανείς. Ο ύπνος, βαρύς απ' το κρασί, έσβησε σύντομα τις ζάρες που χάραζαν στο μέτωπο αυτές οι απορίες.

Μόνο πολύ αργότερα δόθηκε μια απάντηση. Γιατί είχαν υπάρξει πράγματι Εβραίοι στην Πελοπόννησο. Ο Γεώργιος Γεμιστός ή Πλήθων (ο μεγάλος ουμανιστής στην αυλή των Παλαιολόγων στον Μυστρά, λίγα χρόνια προτού κατακτηθεί από τους Τούρκους, που το πτώμα του βρήκε ο Σιγισμόνδος Μαλατέστα και το μετέφερε στο Ρίμινι) υποστήριξε ότι οι κάτοικοι της Πελοποννήσου είχαν την πλέον ανόθευτη ελληνική καταγωγή. Ο υστε-

ροβυζαντινός σατιρικός Μάζαρις κοροϊδεύει αυτούς τους ισχυρισμούς σε έναν άθλια γραμμένο λίβελο στο ύφος του Λουκιανού, με τίτλο *Επιδημία Μάζαρι εν Άδου*, χωρίζοντας τους ανθρώπους του Μοριά σε Έλληνες (Λακεδαιμόνιους και Πελοποννήσιους), Ιταλούς (τα απομεινάρια των λατίνων κατακτητών), Σλάβους (Σθλαβίνους), Ιλλυριούς (δηλαδή Αλβανούς), Αιγύπτιους (Γύφτους) και Εβραίους. Καθώς αυτά γράφτηκαν με δεδηλωμένο σκοπό την επίθεση στον Πλήθωνα, είναι ύποπτα· όμως η ιστορία χαρίζει κάποια αληθοφάνεια στον ισχυρισμό του. Οι δύο περιπλανώμενοι ισπανοί ραβίνοι του δωδέκατου αιώνα, ο Βενιαμίν εκ Τουδέλης και ο Αβραάμ Ιμπν Νταούντ, μιλούν για διασκορπισμένες εβραϊκές κοινότητες σε όλο το μήκος και το πλάτος της Ελλάδας και της αυτοκρατορίας. Ο *Συναξαριστής* (που εξιστορεί τους βίους των ορθόδοξων αγίων) αναφέρει ότι ο όσιος Νίκων δεν ήθελε να σώσει τη λακωνική πόλη Αμύκλες από την οργή των χριστιανών, εκτός κι αν διώχνονταν οι Εβραίοι, «καθώς οι Εβραίοι, όπως και οι Μελιγγοί Σλάβοι της Μάνης, ήσαν μεγάλο εμπόδιο στη διάδοση της αλήθειας του ευαγγελίου». Ο έλληνας ακαδημαϊκός Ν. Βέης καταγράφει ότι η Τρύπη ήταν γνωστή ως «προκεχωρημένη πόλη του Μυστρά, η εβραϊκή Τρύπη». Γιατί λοιπόν όχι και η Αναβρυτή; Πόσο καιρό είχαν εγκατασταθεί όλοι αυτοί οι Εβραίοι στην Πελοπόννησο;

Με μεγάλη έκπληξη βρήκα, στον Ιώσηπο Φλάβιο και στο πρώτο βιβλίο των Μακκαβαίων, αναφορές σε αρχαίους δεσμούς μεταξύ της Σπάρτης και των Εβραίων· πώς ο Ιωνάθαν, ο αρχιερέας κατά τη βασιλεία του Δημητρίου Νικάτορος (περ. 140 π.Χ.), έστειλε πρέσβεις στους Σπαρτιάτες, θυμίζοντάς τους τους αρχαίους δεσμούς από την εποχή του αρχιερέα Ονία και του βασιλιά Αρέως Β΄ της Σπάρτης (που βασίλεψε από το 264 ως το 257 π.Χ.). Ακόμα μεγαλύτερη έκπληξη προκαλεί ένα γράμμα από

τον βασιλιά: «Ο Άρειος, βασιλιάς των Σπαρτιατών, στέλνει χαιρετισμούς στον αρχιερέα Ονία. Βρέθηκε γραμμένο για τους Σπαρτιάτες και τους Ιουδαίους ότι είναι αδερφοί λαοί και ότι κατάγονται και οι δύο λαοί από τον Αβραάμ. Τώρα λοιπόν που το ανακαλύψαμε αυτό, γράψτε μας, παρακαλούμε, σχετικά με την ευημερία σας. Εμείς σας απαντούμε γραπτώς, ότι τα κτήνη σας και τα υπάρχοντά σας είναι δικά μας και τα δικά μας είναι δικά σας...»*

Ξαλαφρωμένος για την ώρα απ' όλες αυτές τις περιπλοκές, κοιμήθηκα γαλήνια.

* Α' Μακκαβαίων, 12, 21-24. [Η μετάφραση είναι της Ελληνικής Βιβλικής Εταιρείας – Σ.τ.Μ.]

Καθετί στην Ελλάδα σε απορροφά και σε ανταμείβει. Δεν υπάρχει βράχος ή ρυάκι δίχως μια μάχη ή έναν μύθο, ένα θαύμα, μια δεισιδαιμονία· και τα λόγια και τα συμβάντα, σχεδόν όλα παράξενα ή αξιομνημόνευτα, πυκνώνουν γύρω από τη στράτα του ταξιδιώτη, σε κάθε του βήμα.

Η Μάνη, στη νοτιότερη χερσόνησο της Ευρώπης, είναι μια από τις πιο άγριες κι απομονωμένες περιοχές στην Ελλάδα. Αποκομμένη από την επιβλητική οροσειρά του Ταΰγετου και αποκλεισμένη από το Αιγαίο και το Ιόνιο Πέλαγος, διατηρεί ζωντανή τη σχέση με το αρχαίο παρελθόν, περισσότερο απ' ό,τι με το παρόν.

Μια περιήγηση σε αυτή την απείθαρχη και πλούσια σε ιστορία και παραδόσεις περιοχή, με οδηγό τον μεγαλύτερο ταξιδιωτικό συγγραφέα της εποχής μας.

Πολύ διαφορετικό από τις συνηθισμένες ταξιδιωτικές περιγραφές...
Εξαιρετική αφήγηση, φορτισμένη με αγάπη, τρυφερότητα και κέφι.
Daily Telegraph

Αυτός ο ταξιδιώτης καταλαβαίνει την Ελλάδα και τους Έλληνες, τη γλώσσα, τις διαλέκτους, το χιούμορ τους και τον αυτοσαρκασμό, τη γενναιοδωρία και τη ζωντάνια τους.
Daily Express

ISBN:978-618-03-2442-6

9 786180 324426
ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 82442

metaixmio.gr